

розмір жалування зі 180 до 200 карбованців на рік, за результатами роботи у 1909–1910 навчальному році 15 законовчителів Ізюмського повіту отримали премії у розмірі від 33 до 36 карбованців. За поданням училищної ради законовчитель мав можливість отримати заохочення від єпархіального начальства [2, арк. 1–10].

Отже, священики – викладачі Закону Божого у земських школах склали специфічну групу сільських учителів, для яких педагогічна діяльність не була основною. Одноразове підпорядкування декільком інституціям, складна система працевлаштування та звільнення, символічна оплата праці не сприяли підтриманню високого рівня трудової дисципліни в середовищі законовчителів. Земське самоврядування та органи управління освітою намагались відзначати сумлінних педагогів, заохочувати їх матеріально, доводити до відома єпархіального начальства інформацію про успіхи священиків на освітній ниві. Негативний відбиток на організацію шкільної справи накладали факти напружених відносин викладачів загальноосвітніх предметів із законовчителями, викликані розходженням у поглядах щодо цілого комплексу питань.

Список літератури: 1. Держархів Харківської області. – Ф. 266. – Оп. 1. – Спр. 219. 2. Держархів Харківської області. – Ф. 266. – Оп. 1. – Спр. 690. 3. Журналы Сумского очередного уездного земского собрания 20, 21, 22, 23 и 24 сентября 1884 года и чрезвычайного 20 октября 1884 года с приложениями / Сумское уездное земское собрание. – Харьков, 1885. 4. Котломанітова Г.О. Релігійне виховання в історії шкільної освіти України (60-ті роки ХІХ ст. – 30-ті роки ХХ ст.): автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Г.О. Котломанітова. – Івано-Франківськ, 2007. 5. Российский государственный исторический архив. – Ф. 733. – Оп. 117. – Д. 70. 6. Степаненко Г.В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.): автореферат дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Г.В. Степаненко. – К., 2002. 7. Южный край. – 19 декабря.

*Кашаба О.Ю., Васильєва І.Г.
м. Харків, Україна*

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА – ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Політичні відносини будь-якого суспільства, за винятком первісного, є пірамідою, на різних рівнях якої розміщені певні суспільні групи. Висота політичної піраміди змінювалася залежно від історичної епохи країни (від плавної та плоскої на ранніх ступенях цивілізації до високої та крутої в кастових системах, феодальних суспільствах). Але незмінним залишався стан, при якому група, що перебувала на вершині піраміди, концентрувала у своїх руках владні функції, здійснювала політичний контроль над суспільством у цілому. Ця ієрархічна структура владних систем є універсальним фактом людської історії, а розподіл суспільства на правлячу еліту й решту констатується всіма політологічними школами.

Вся історія розвитку цивілізації демонструє, що навіть у максимально демократичних державах завжди існували еліти, які тією чи іншою мірою впливали на протікання соціально-політичних процесів, визначали напрями їх розвитку.

Існують елітні групи і в Україні, що не суперечить процесам демократизації. У зв'язку із цим актуальною постає проблема аналізу сучасної політичної еліти в Україні як провідного елемента політичної системи суспільства.

Саме поняття «еліта» у політичній науці трактується неоднозначно. Так, деякі вчені схильні ототожнювати правлячу і політичну еліти, іноді еліту описують як середовище, що постачає на арену суспільного життя вождів та керівників, дехто відносить до політичної еліти комунікаційну та ідеологічну еліти, а більшість зараховують до неї всіх вищих державних чиновників, членів парламенту та лідерів політичних угруповань.

Водночас спільним для всіх цих підходів є те, що йдеться про привілейовану верству населення, меншість, що здійснює управління політичною організацією суспільства, бере участь у прийнятті рішень та організації виконання політичних рішень і за своїм становищем та виконуваними функціями є панівною.

У тлумаченні поняття «еліта» можна виокремити два основних підходи: соціально-статусний (соціологічний) і соціально-культурний. У контексті першого підходу еліта – це, по суті, представники вищого класу, які здійснюють керівні управлінські функції у суспільстві. Як переконливо доводив Ч.Р. Мілс, еліта не є результатом інтелектуального, психологічного і морального переважання над рештою суспільства, а наслідком заняття командних позицій у суспільній ієрархії [3]. У контексті соціально-культурного підходу провідними ознаками еліти є інноваційність, творчість, високі моральні і психологічні якості, передусім служіння інтересам суспільства. Виникає принципове запитання: чи є означені характеристики сутнісними ознаками еліти? Російський політолог С. Глаз`ев пропонує розрізняти продуктивну і правлячу еліти. На його думку, до продуктивної еліти належать найкращі представники нації, які створюють можливості для її розвитку, носії інтелектуального і виробничого потенціалу країни. Правляча еліта здійснює владу, яка може використовуватися як на благо суспільства, так і на шкоду йому [6, с. 139].

Серед основних чинників, що зумовлюють існування еліти в суспільстві, можна виділити такі:

- психологічну і соціальну нерівність людей, їх неоднакові здібності;
- соціальну та політичну пасивність широких мас населення;
- функціонування закону розподілу праці, який вимагає професійного заняття управлінською діяльністю як основною умовою її ефективності;
- високу суспільну значущість управлінської праці та її відповідальну фінансову винагороду;
- широкі можливості використання управлінської діяльності для отримання різного роду соціальних привілеїв [2, с. 166].

У науковій літературі щодо типології еліти існують два основні підходи. Прибічники першого (П. Бірнбаум, Ч.Р. Мілс, Т. Мейно), який називається моністським, вважають, що суспільством завжди керує єдина, досить згуртована еліта. Представники цієї соціальної групи мають значний рівень солідарності, що ґрунтується на однаковому соціальному походженні, високому рівні матеріального становища та освіти. Інші вчені (Д. Белл, З. Бжезинський, М. Дюверже) наголошують на тому, що в умовах соціальної стратифікації постіндустріального суспільства, у межах якого формуються і конкурують різні економічні групи, існування єдиної, з високим рівнем солідарності еліти просто неможливо. Отже, у сучасному суспільстві існує не одна, а багато еліт. Ця теорія одержала назву плюралізації еліт.

Україна являє собою суспільство соціальних контрастів, у якому існують групи диференційованих як в економічному, політичному, соціокультурному сенсі еліт, що мають різноманітні інтереси і функціонують у своїй сфері, урівноважуючи одна одну. Показовою у цьому сенсі є наявність регіональних еліт, які виникли в наслідок складності історичного процесу в Україні. Різне політичне минуле окремих частин нашої країни зумовило наявність різних політичних традицій, які у свою чергу, призвели до появи різних субкультур

(«західна», «центральна», «східна»), певною мірою несхожих політичних орієнтацій та моделей політичної поведінки. Зрештою, це сприяло формуванню регіональних еліт.

Аналіз соціальної структури України дає змогу виділити такі основні елітні групи: адміністративно-владну, політичну, економічну, силову та соціокультурну. Відразу зазначимо, що це досить складні немонолітні групи, які останніми роками постійно трансформуються.

Різноманіття елітних груп в українському суспільстві виникло на підґрунті двох генерацій української політичної еліти, а саме: представників колишньої партійно-державної номенклатури та представників «нової буржуазії».

Основною характерною рисою новоствореної еліти України було те, що більшість колишніх представників влади залишили за собою право використовувати ресурси влади і привілеї. Перш за все це пов'язано з тим, що в Україні не відбулося кардинальної зміни правлячої верхівки. Наприклад, у Чехії, Польщі, частково у Литві, було прийнято нормативні акти про люстрацію колишніх державних службовців, чиновників. Україна такою можливістю не скористалася. В наслідок чого створилася ситуація, коли питома вага представників компартійної бюрократії серед нової української еліти складала до 70%. Отже, «нова» еліта мусила перейняти старі принципи і методи керівництва, тоталітарну свідомість.

У той же час значну частину української еліти стали складати представники «нової буржуазії», які головним своїм завданням вважали і вважають знаходження «спільної мови» з представниками влади з метою конвертації влади у власність, а власність – у ще більшу владу.

Така владна еліта створила політичний устрій, характерними рисами якого є нехтування суспільними інтересами, безвідповідальність, безконтрольність, непрозорість. У політичному процесі України виділяється домінування кланів; невелика значимість явних, організованих інтересів; претензії політичних партій на відображення світогляду і представлення способу життя, в той же час їх політичні дискусії мало пов'язані з прийняттям політичних рішень. В Україні адміністративно-економічні клани відграють роль найважливіших після держави в політичній системі, партії та громадські рухи грають в Україні підпорядковану роль щодо кланів. Очевидно, це і є однією зі специфічних рис української еліти.

Думається, що не можна назвати національною еліту, яка розуміє свою тимчасовість перебування при владі і використовує цей факт лише для власного збагачення. Ось і проблема конфліктності в системі становлення української політико-владної еліти.

Влада існує сама по собі, суспільство – само по собі. На даний період серед населення України склалася переважно негативна постать правлячої еліти, тому що еліта не виконує найважливішу соціальну функцію – виступати в якості референтної групи, зразку суспільного поведіння, морально-психологічного каталізатора.

Українська еліта характеризується сьогодні цілою низкою особливостей, що шкодять її авторитету та довірі народних мас. Такими чинниками є:

- домінування корпоративних інтересів над громадськими, загальнонаціональними, переваги групового і особистісного егоїзму. Показовим у даному разі є ставлення до привілеїв;
- брак загальної та професійної культури, дефіцит яскравих особистостей, талановитих лідерів. З одного боку це наслідок принципів селекції керівних кадрів, що залишилися від минулого, з іншого – зумовленість періодом швидких змін приходу до влади випадкових людей;
- висока ступінь бюрократизації (переваги апаратної логіки, тяганини, неефективності, чинопоклоніння, нехтування потребами населення, відчуження від народу);

- низький рівень моралі (звідси – схильність до брехні, необов'язковості, демагогії, відсутності імунітету до корупції, готовності застосовувати будь-які засоби для досягнення мети);

- утилітарний прагматизм, відсутність інтересу до теоретичного осмислення того, що відбувається в державі та навколо;

- відсутність у владних структурах загальнонаціональної єдності, інтересу;

- прагматизм і безідейність через відсутність ґрунтовно продуманої національної ідеї;

- опозиційна еліта характеризується слабкістю політико-ідейних орієнтирів.

Таким чином слабкість гідних представників політичної еліти перешкоджає структуруванню громадянського суспільства та утвердженню демократичних принципів і норм.

Сучасна правляча еліта може стати авторитетною лише тоді, коли підвищить ефективність своїх політичних і економічних рішень, котрі будуть сприяти досягненню стабільності в суспільстві і подоланню глибокої кризи, стресових ситуацій серед її громадян. Можливо це досягнути, коли психологія владного інтересу буде формуватися на демократичних, високо гуманітарних засадах поваги до людини.

Тільки високий інтелект, моральність, професіоналізм еліти здатні забезпечити легітимність влади, а також сприятимуть формуванню в українського народу того стилю державного мислення, який дозволить Україні стати міцним чинником стабільності та соціальних перемін. Таким стилем може бути лише демократія.

Список літератури: 1. Гаман-Голутвинова О.В. Политические элиты России. Вехи исторической эволюции [Текст] / О.В. Гаман-Голутвинова – М.: Ителлект, 1998. – 416 с. 2. Маркозова О.О. Еліти в сучасному українському суспільстві: сутність та напрямки трансформації [Текст] / О.О. Маркозова // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб.наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 8. – С. 165–172. 3. Миллс Р. Властвующая элита [Текст] / Р. Миллс – М.: Знание, 1978. – 546 с.; 4. Михальченко, Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? [Текст] / Н.И. Михальченко – К.: Институт социологии НАН Украины, 2001. – 440 с. 5. Пірен М.І. Українська політична еліта і проблеми демократизації суспільства [Текст] / М.І. Пірен – Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – С. 411–420. 6. Требін М.П. Політична культура сучасної владної еліти України [Текст] / М.П. Требін // Вісник національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. Зб.наук. праць. – Харків: Прапор, 2010. – Вип. 4 – С. 137–145. 7. Фесенко В.В. Политическая элита Украины: противоречия формирования и развития [Текст] / В.В. Фесенко // Политические исследования. – 1995. – № 6. – С. 64 – 71. 8. Шульга М. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності [Текст] / М. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24–37.

*Киян М.Ш., Окладна М.Г., Перевалова Л.В.
м. Харків, Україна*

ДЕРЖАВОТВОРЧА ВОЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Серцевиною ідеї створення незалежної правової держави України є визнання невід'ємного права українського народу на самовизначення й пошук його оптимальних форм розвитку. На слав-